

WENDY BROWN'UN ESERLERİNDE NEOLİBERALİZMİN SİYASAL RASYONALİTESİ VE DEMOKRASİNİN ÇÖKÜŞÜ

POLITICAL RATIONALITY OF NEOLIBERALISM AND THE COLLAPSE OF DEMOCRACY IN WENDY BROWN'S WORKS

M.Zeki DUMAN*

ÖZET

Günümüzün önemli siyaset teorisyenlerinden biri olarak kabul edilen ve özellikle eleştirel kuram ve çağdaş kapitalizmin çelişkileri üzerine yazdığı eserlerle tanınan Brown, yaşamakta olduğumuz dünyada neoliberal aklın, devleti ve demokrasiyi yeniden inşa etmeye çalıştığını, özellikle tek kutuplu dünya düzeniyle beraber demokrasinin temellerinin sarsıldığını, halkın ve devletin egemenliğinin zayıfladığını ve küreselleşmiş bir dünyanın gelecek toplumlar açısından hiç de umut verici gelişmeler vaat etmediğini ileri sürmektedir. Kendisi bir liberal olmasına karşın liberal demokrasilerde siyasal öznellik gibi oluşumlara da mesafeli yaklaşan yazar, ulus-devletlerin her geçen gün daha fazla içine kapandığından sınırların da daha yüksek duvarlarla örülmeye, etnik milliyetçiliğin, yabancı düşmanlığının ve İslamofobinin artmaya ve bütün bunların müsebbibi olarak da neoliberal rasyonalitenin güçlenmesi ve devletin bir araç olarak kullanılmaya başlanması olduğunu iddia etmiştir. Yaşadığımız çağın ekonomi-politiğini analiz etmeye çalışan Brown'un söz konusu iddia ve eleştirilerinde ne kadar haklı olduğu sorusu, bu makalenin yazılmasının temel nedenini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Wendy Brown, Neoliberalizm, Küresel Kapitalizm, Demokratik Siyaset, Ulus-Devlet

ABSTRACT

Brown, recognized as an important political theorist of the present day and especially known with his works on critical theories and contradictions of contemporary capitalism, argued that the neoliberal mind in the world we live in is trying to rebuild the state and democracy in our world, especially with the unipolar world order, that the democracy has been shaken off its foundation, the sovereignty of the people and the state has been weakened, and a globalized world does not promise developments in terms of future societies. Despite being a liberal, the writer approaches liberal democracies like political subjectivism, with a critical view and since the nation-states are becoming more and more closed every day, borders are woven with higher walls, ethnic nationalism, xenophobia and Islamophobia increases and neoliberal rationalization and the use of the state as a means begin to increase. The question to what extent Brown trying to analyze the economics-politics of the age we live is right in his claims and criticism is the main reason for the writing of this article.

Keywords: Wendy Brown, Neoliberalism, Global Capitalism, Democratic Politics, Nation-State

---

* Doç.Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, zekiduman@yahoo.com

GİRİŞ

Küresel ekonomik düzenin ortaya çıkması II. Dünya Savaşı sonrasına dayanmaktadır. Dünya Savaşından galip çıkan ve 20. yy'ın lideri konumuna gelen Amerika ve İngiltere, savaştan elde ettikleri siyasi güçle de dünyada yeni bir ekonomik rejim kurdular. Bu ekonomik rejim, Bretton Woods'ta toplanan konferansla uluslararası ekonomik faaliyetlere çeki düzen vermeyi ve temelde küresel ticareti geliştirecek IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların oluşturulmasını amaçladı. Bu amaç doğrultusunda söz konusu kurumlar, özellikle geri kalmış veya gelişmekte olan üçüncü dünya ülkelerinin kalkınmasını sağlamak için finansal destek vermeyi temel ilke edinmişlerdi. Bu süreçte her ne kadar ekonominin küreselleşmesini de içeren bir dizi yeni düzenlemeleri barındıran ve temelde uluslararası sermaye hareketlerinin önünü açmayı hedefleyen politikalar uygulansa da, bu yeni ekonomik rejimde refah devletinin genişlemesi ve tam istihdamın sağlanması konusunda önemli başarılar elde edildi.

1970'lere gelindiğinde hem Amerika, hem de Avrupa ülkelerinde sosyal refah uygulamaları, beraberinde bir dizin sorun da getirmiştir. Başta altyapı yatırımları ve istihdam alanı olmak üzere devletin kamusal yatırımlara yaptığı harcamaların merkezi bütçede yol açtığı açıklar, doğal olarak vergilerin ve faizin yükselmesine ve katma değeri yüksek ürünlerin fiyatlarının artmasına yol açmıştır. Bu durum hem enflasyonu hem de işsizliği tırmandırdığı için hükümetler, ister istemez sıkı mali denetimi sağlamayı amaçlayan politikalara yönelmiş ve sosyal devlet uygulamalarından taviz vermeye başlamıştır.

Sosyal devlet, yapısal sorunların altında ezildikçe, Hayek ve Friedman gibi neoliberallerin sesi yükselmeye başlamıştır. Bu sese kulak veren hükümetlerin ve neoliberal yaklaşımı savunan muhafazakâr partilerin de kervana katılması neticesinde neoliberal denilen ama aslında kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasını ve piyasanın görünmez bir el tarafından kendi kendini düzenlediğini savunan, devletin ekonomideki ağırlığını ve belirleyiciliğini ortadan kaldıran, ülkeler arasında mal ve hizmet dolaşımı önündeki yasal engelleri ortadan kaldırmak suretiyle uluslararası finansal hareketlerin önünü açan yeni bir ekonomik ve politik sistemin doğması sağlanmıştır.

Bu ekonomik politik sistem, bir yandan ticaret ve finansın uluslararasılaşmasını, diğer yandan sermayenin küreselleşmesini amaçladı. Zira yeni kurulması düşünülen ekonomik sistemin önünde ulus-devlet yapılarından kaynaklı bir dizi yasal engeller bulunmaktaydı. Bu engellerin başında yatırım amaçlı finansal hareketlerin yüksek vergilerle karşılaşması ve örgütlü emeğin hâlâ varlığını devam ettirmesi gelmekteydi. Bu durum, hem gelişen kapitalizmin yayılmasını engelliyordu, hem de sermayenin hareket alanını kısıtlıyordu.

Yenidünya düzeninin küresel güçleri, mevcut durumdan vazife çıkarmak suretiyle kendi çıkarlarına uygun yeni bir ekonomik sistemin gerekliliğini savunmaya başladılar. Nitekim küresel ekonominin başat aktörleri, neoliberal politikalara geçmek suretiyle söz konusu sorunlardan kurtulmayı amaçladılar. Bir ekonomi politik sistem olduğu kadar aynı zamanda bir ideoloji olarak da işlev gören neoliberalizmin temelinde şu öncelikler/özellikler bulunmaktadır:

En başta ihracata dayalı büyümek ve ithalatta vergileri ortadan kaldırmak suretiyle ülkeler arasında mal ve hizmetlerin akışını sağlamayı amaçlayan neoliberal politikalar, devletin ekonomide sahip olduğu rol ve sorumluluklarından, üretim, tüketim, istihdam ve yatırım gibi piyasayı ilgilendiren iktisadi faaliyetlerden vazgeçmeyi talep etmiş, aksi durumda kamu kaynaklarının verimli bir biçimde kullanılamayacağından ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunların baş göstereceğini iddia etmiştir. Onun için yapılması gereken ilk iş, arz ve talebin kendi doğal seyri içinde oluşmasına olanak tanıyan serbest piyasa mekanizmasına geçmektir. Bunu yapabilmek için de öncelikle devletin elinde bulundurduğu kamu iktisadi teşekküllerini özelleştirmesi, diğer bir deyişle kamu yatırımlarını özel sektörün inisiyatifine bırakması gerekir. Devlet, bu süreçte bir gece lambası gibi davranmalıdır. Güvenlik ve adalet gibi kamu yaşamı açısından elzem olan hizmetler dışında hiç bir rol üstlenmemelidir.

Sıkı mali politikaların uygulandığı, ticaretin ve sanayinin özel sektör eliyle gerçekleştirildiği bir liberal sistemde devlet, üstlenmek zorunda kaldığı birçok iş ve sorumluluktan da kurtulmuş olacaktır. Zira liberalleşmeyle beraber devletin kamusal hizmetlere ya da sosyal harcamalara kaynak ayırması söz konusu olmayacaktır. Bu tür hizmetler de yine arz ve talep dengesi içinde özel işletmeler eliyle gerçekleştirilecektir. Böylece devletin küçülmesiyle uluslararası piyasaların ve sermaye hareketlerinin önündeki engeller ortadan kalkacağı için küresel mali sistem kendi kendine işleyerek kaynakların daha verimli bir biçimde ve olması gereken yerlerde kullanılması sağlanmış olacaktır. Aslında neoliberal politikalarla yapılmaya çalışılan şey, verimlilik ve rekabet adına ekonominin piyasa mekanizmasına havale edilmesidir.

1. Küresel Kapitalizmin İdeolojisi Olarak Neoliberalizm

Günümüz egemen iktisadi ortodoksisini oluşturan ve serbest piyasayı her tür sorunun çözümü olarak öne çıkaran neoliberalizm, toplumsal, ekonomik ve politik bir sistem olarak gerek inşa etmeye çalıştığı toplum ve düzen, gerekse ekolojik ve sosyal sahada yarattığı yıkıcı sonuçlar açısından kendisinden önceki tüm ideolojik sistemlerden ayrılmaktadır. Öyle ki, neoliberal doktrine dayalı politikaların uygulandığı ülkelerde bugüne kadar tarihte eşi benzeri

görülmemiş boyutlarda bir sınıfsal eşitsizlik ve gelir adaletsizliği yaşanmaktadır. Gelişen kapitalizm ve yayılan küreselleşme ile beraber sadece ekonomik açıdan değil, siyasi açıdan da güçlenen neoliberal rasyonalite, klasik liberalizmin temel dayanaklarını revize etmek suretiyle yeni bir insan, toplum ve devlet düzeni inşa etmeye çalışmıştır.

Literatürde her ne kadar neoliberal düşüncenin kökeni ve tarihsel gelişimine ilişkin değişik görüşler ileri sürülse de, bir düşünce sistemi olarak ortaya çıkışının son üç yıla dayandığı, hem feodalizmin yıkılışı sonrasında piyasanın ve dolayısıyla kapitalist toplumun gelişmesinin bir ürünü, hem de sanayileşmiş batının siyasi doktrini olarak görülen klasik liberalizmin çağdaş versiyonu olduğu görüşü ağır basmaktadır. Aslında neoliberal fikirler -ki ilk dönemde yükselen bir orta sınıfın arzularını yansıtmaya çalışmış, ancak zaman içinde *laissez-faire* parolasıyla refah toplumu, anayasal düzeni ve temsili demokrasiyi savunmuştur- (Heywood, 2013, s. 71) bir meta-ideoloji olan liberalizmin dayanaklarına ve liberal felsefenin ontolojik temellerine dayanmaktadır.

1980'lerle beraber, bu temellerin daha güçlü bir biçimde siyaset sahnesine çıkmaya başladığını görmekteyiz. Zira 1979'dan sonra Keynesçiliğin terk edilmesiyle başta İngiltere'de Thatcher¹ ve akabinde Amerika'da Reagan hükümetlerinin başa geçmesiyle beraber neoliberal politikalar² hem gelişmiş batı toplumlarında, hem de gelişmekte olan ülkelerde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Özünde devlet ve toplum, emek ve sermaye arasında var olan ilişkiyi ve piyasa ekonomisi temelinde işleyen yeni bir düzeni kurmayı amaçlayan bu politikalar; devleti sosyal ve refah toplumuna dönük uyguladığı korumacı politikalarından ve işçi sınıfının sendikal kazanımlarından vazgeçirmeyi (Palley, 2007, s.27-51), vergi oranlarını büyük şirketler lehinde düşürmeyi, ulus-devletin sınırlarını ve vergi dilimlerini ortadan kaldırmayı dolayısıyla uluslararası sermayeyi engelleyen yasal ve anayasal bariyerleri ortadan kaldırarak, üretimde tam istihdam yerine esnek istihdamı geçirmeyi hedeflemiştir.

---

¹ Thatcher, 3 Ekim 1987 tarihinde İngiltere'de yayın yapan ve genellikle kadın sorunlarını ele alan *Woman's Own* adlı haftalık magazin dergisine verdiği mülakatta, "Toplum diye bir şey yoktur, bireyler olarak erkekler ve kadınlar vardır, aileler vardır" diyerek II. Dünya Savaşından sonra uygulanan sosyal içerikli politikalarından vazgeçildiğinin ipuçlarını vermiştir. Nitekim Harvey'e göre (2015, s.31) aslında Thatcher bu söylemiyle, bireycilik, özel mülkiyet, kişisel sorumluluk ve aile değerleri uğruna bütün toplumsal dayanışma biçimlerini dağıtmayı ve devletin korumacı sıfatını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Amerika'da bezer bir politika izleyen Reagan yönetimi de piyasa ekonomisine sadakatini ifade ederek, başta vergi indirimleri ve kamusal harcamaları kısmak olmak üzere emekçilere ve sendikal örgütlenmelere mesafeli durmaya çalışmıştır.

² Neoliberalizmin esas uygulamaları 1970'lerden sonra bir ekonomi-politik pratik olarak çarpıcı bir dönüşüm hareketi olarak dünya siyasetinin gündemine oturmuştur. Her ne kadar bu çarpıcı dönüşümün ilk belirtileri İngiltere ve Amerika'da ortaya çıkmışsa da, Sovyet Rusya'nın çökmesi sonucu başta Yeni Zelanda ve İsveç gibi sosyal demokrasi ve refah devleti modelini uygulayan ülkelerde de görülmeye başlanmıştır. Küreselleşme ile beraber devletler kimi zaman isteyerek kimi zaman da baskılara tepki olarak birbiri ardına neoliberal teorinin bir versiyonunu benimsemişlerdir (Harvey, 2007, s. 22-44).

Küresel kapitalizmin baskın bir ideolojisi olarak 1980'lerin başında ortaya çıkan neoliberalizm, bir yandan monetarizm, özelleştirme, serbest piyasa, esnek üretim ve ucuz emek gibi politikalarla toplumlarda ve ülkelerde gelir ve kaynak eşitsizliğine yol açmış, diğer yandan söz konusu politikalarla ticari ve finansal sermayenin çıkarlarının korunması nedeniyle 1990'ların başında da ekonomik krizlere neden olmuştur. Aslında yaşanan krizler, hem kapitalizmin hem de onun ideolojisi ve türevi olan neoliberalizmin sürdürülebilir sistemler olmadığını ortaya koymuştur. Çünkü emek ve sermaye çatışmasını en uç noktalara dayandıran bu sistemler, başta gelir paylaşımı olmak üzere toplumsal ve sosyal çelişkileri sadece geçici olarak gizleyebilmiştir. Artık küresel ölçekte yaşanmaya başlanan bu sınıfsal çelişkiler, kendisini yaşamın her alanında hissettirmeye başlamış, bir taraftan gittikçe palazlanan ve gücüne güç katan sermayenin hegemonikleşmesine yol açarken, öte taraftan emekçilerin başta iş güvenliği olmak üzere bugüne kadar elde ettikleri sınıfsal kazanımlarını kaybetmelerine neden olmuştur.

Ticari ve finansal sermayenin uhdesinde gelişen yeni ekonomik yaşamın, çalışanların özlük haklarını ellerinden alması ve dolayısıyla emeğin tarihin hiç bir döneminde görülmemiş bir boyutta sömürülmesi en çok neoliberal politikaları uygulayan devletleri zora sokmuştur. Zira sermayenin emrinde olan hükümetlerde 1990'lardan sonra ekonomik krizler ve buna bağlı sosyal sorunlar baş göstermiştir. Örneğin 1995'ten 2002 yılına kadar Güney Amerika'dan Doğu Asya'ya varıncaya kadar başta da Meksika, Rusya, Arjantin ve Türkiye olmak üzere birçok ülkede ekonomik resesyona yaşandığından söz konusu ülkelerde deflasyon ve iktisadi durgunluk meydana gelmiştir (Li, 2008, s.104). Bu ülkelerin bir kısmı içine girdikleri krizden çıkmak için ya dünya ekonomik bankasından veya para fonundan kredi almak ya da Arjantin gibi ülkelerde olduğu gibi bizzat iflas bayrağını çekmek zorunda kalmışlardır.

Neoliberal ideolojinin içeriği konusunda ayrıntılı çözümlemeyi yapanlardan birisi de David Harvey'dir (2015, s.10-27). Ona göre yirminci yüzyılın sonunda refah devleti modelini uygulayan hükümetlerin sosyal harcamalarda kesintiye gitmeleri ve gerek mali, gerekse meşruiyet açısından kriz yaşaması, gelişmekte olan küreselleşme süreciyle Neoliberalizmin yükselişe geçmesini sağlamıştır. Böylece bir yandan sosyal devlet şeytanlaştırılırken, diğer yandan serbest piyasanın erdemlerinden söz edilmeye başlanmıştır. Neoliberal düzen, 'özel'in 'kamu'dan üstün tutulduğu, sermaye hareketleri önündeki yasal ve ulusal engellerin ortadan kaldırıldığı bir düzendir. Diğer bir deyişle neoliberalizm, her şeyden önce bir politik-ekonomik pratikler teorisidir ve bu teoride insan refahını artırmanın en iyi yolunun, güçlü ve

özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir çerçeve içinde bireysel girişim, beceri ve özgürlüklerin serbest bırakılmasıyla mümkün olabileceği savlanır.

Bu açıdan Harvey, neoliberalleşmeyi uluslararası kapitalizmi yeniden örgütlemeyi ve hayalî bir proje olarak iktidarı ekonomi seçkinlerine iade edip, sermaye birikimi için gereken koşulları yeniden oluşturmayı amaçlayan siyasi bir proje olduğunu iddia etmiştir. Nitekim 20. yy Avrupa'sında neoliberal politikalar uygulayan hükümetlerin, iktidarda kaldıkları süre içerisinde özellikle refah devleti uygulamalarından ki, -başta eğitim, sağlık, konut, işsizlik, istihdam ve alt yapı hizmetlerinin devlet tarafından veya devlet eliyle giderilmesi/karşılanması gelmektedir) vazgeçmeye çalıştıklarını görüyoruz. Çünkü sosyal harcamalar, dezavantajlı kesimlere yapılan sosyal yardımlar ve kamusal alana yapılan yatırımlar, sermaye sınıfının şiddetle karşı çıktığı hususlar olmuştur. Zira sermaye açısından, devletin üretim yapanların vergileriyle çalışmayan kesimleri beslemesi hem sosyal adalet ilkesini zedelemekte, hem de ekonomik işleyin doğal seyri içinde gelişmesini (arz-talep dengesini) engellemektedir.

Nitekim 20. yy'da neoliberal iktisadi politikaların mimarı olarak kabul edilen Hayek, toplumsal kalkınmanın ve refah toplumunun reçetesini neoliberal uygulamalarda görmüştür. Ona göre modern toplumda üretim, tüketim, tasarruf ve istihdamı en üst düzeyde tutmanın yolu bireysel özgürlüğü maksimize edecek neoliberal ekonomik sistemle mümkündür (Yayla, 2012). Hayek, bireysel özgürlüklerin, toplumsal eşitliğin ve sosyal adaletin gerçekleşebilmesini, öncelikle devletin sosyal ve ekonomik yaşama müdahil olmaktan vazgeçmesine ve piyasa toplumunun koşullarını sağlamasına dayandırmıştır. Çünkü piyasa toplumunda ekonomik işleyiş kendi doğal mecrasında yani arz ve talep dengesi içinde kurulacağından insanların üretimde bulunmaları, katma değer üretmeleri ve bunun bir sonucu olarak toplumsal gelişmenin sağlanması daha kolay olacaktır.

Onun için neoliberalizmin iktisadi politika açısından temel hedefi, öncelikle devletin sosyal rolünü budamak, iş garantisini, tam istihdamı ve emek örgütlenmesini ortadan kaldırmak suretiyle piyasa ekonomisini gerçekleştirmektir. Diğer bir deyişle geniş bir toplumsal, siyasi ve ekonomik olgular yelpazesi üzerinde yükselen neoliberalizm, devletin bir aktör olarak ekonomik süreçlerdeki rolünü budamak suretiyle sermayenin tekelinde işleyen yeni bir sosyal düzen yaratmayı hedeflemiştir. Toplumsal yaşamın her alanında kapsamlı ve saldırgan müdahalelerde bulunarak, finansal çıkarların hegemonyasını savunan neoliberalizm, bir ideoloji olarak yeni bir emek ve yönetim disiplini, devletin kalkınma ve refah alanlarındaki müdahalelerinin azaltılmasını, finansal kurumların büyümesini, mali

istikrarın sağlanması ve çevresel kaynakların merkeze aktarılmasını amaçlamıştır (Dumênil-Lêvy, 2007, s.27).

Bu amaç doğrultusunda toplum açısından vazgeçilmez önemdeki eğitim ve sağlık kurumları başta olmak üzere havaalanları, demiryolları, telekomünikasyon ve iletişim kurumları özelleştirilmeye çalışılmıştır. Yatırım üzerindeki vergi dilimlerini indirgeyen yasaların çıkarılmasıyla finans sermayesi daha da güçlendirilmiştir. Kısacası bir söylem/düşünce tarzı ve ideolojik tutum olarak neoliberalizm, İkinci Dünya Savaş'ından 1970'lerin sonuna kadar süren ve temelde kapitalizmin aşırı büyümesini, sermayenin palazlanmasını, yaratılan katma değerın kamusal yatırımlar için harcanmasını, vergi dilimlerinin yüksek tutulması sağlanarak toplumsal açıdan dezavantajlı olan kesimlerin (yoksulların, işsizlerin, yaşlıların, engellilerin vb.) desteklenmesini ve sosyal devlet ilkeleri çerçevesinde gelirin adil paylaşımını amaçlayan refah devletinin sonunu getirmiştir.

2. Wendy Brown'un Neoliberal Rasyonalite Eleştirisi

Wendy Brown, içinde yaşadığımız çağın adeta tinini oluşturan ve sadece bir ekonomi-politik sistem olarak değil, aynı zamanda insana, doğaya ve eşyaya ilişkin kendine özgü bir bakış açısına, paradigmaya ve rasyonaliteye sahip olan neoliberalizmin felsefi ve sosyolojik gerçekliğini arkeolojik bir okumadan geçiren siyaset teorisyenlerden biridir. Son yıllarda başta Marx ve Nietzsche olmak üzere Weber ve Foucault gibi düşünürler üzerine yazdıklarıyla dikkatleri üzerine çeken Brown, bir siyaset bilimcisi olarak çağdaş liberal düşüncenin ileri bir aşaması olan neoliberal mantığın yarattığı yıkıcı dünyayı önümüze sermeye çalışarak, bu mantığın başta siyasal kimlik ve yurttaşlık bilinci olmak üzere demokrasinin en temel değerleri olan eşitlik, adalet ve hukuk kavramlarının içinin nasıl boşaltıldığını ve demokratik toplumun altının nasıl oyulduğunu yazmaya çalışmaktadır.

Yirmiden fazla kitabı bulunan yazarın bugüne kadar Türkçeye çevrilmiş; *Demokrasi Ne Âlemde?* (editöryel), *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*, *Tarihten Çıkan Siyaset* ve *Halkın Çözülüşü* olmak üzere dört kitabı bulunmaktadır. Brown, söz konusu kitaplarında dikkatimizi daha çok günlük yaşamın en ince noktalarına kadar sirayet ederek en başta da demokrasinin temel değerlerini, ilkelerini normlarını, teamüllerini, kültürünü ve dolayısıyla kurumlarını yok etmeye çalışan neoliberal rasyonaliteye çekmektedir. Yüzyılımızın başında neoliberal uygulamalara kapı aralayan biri ekonomik diğeri politik olmak üzere iki önemli gelişmenin bulunduğu işaret eden Brown (2010, s.20), birinci olarak, dünya çapındaki kapitalist toplumsal ilişkilerin her yere yayılmasını ve sermayenin kültürlerin neredeyse bütün

çatlaklarından içeriye sızmasını, sermaye, finans ve üretimin sabit coğrafyalardan koparak tüm yerküreye yayılmasını sağlayan küreselleşme fenomeni olduğunu belirtmiştir.

İkincisi de, ulus-devlet modelinin gittikçe aşınmaya başlamasıyla ulusal sınırların önemini kaybettiğini, gümrük duvarlarının yıkıldığını ve özellikle de büyük ölçekli uluslararası şirketlerin söz konusu ulus-devletlerin egemenlik haklarını kısıtladığını ve hukuki/siyasi yetkilerini daralttığını belirtmiştir. Brown (2011a, s. 28-29), bununla birlikte küresel ölçekli sermaye hareketlerinin ki, -başında IMF ve Dünya Bankası gelmektedir- ulus devletin egemenliğine, yetki alanına ve anayasal gücüne meydan okuduğunu, söz konusu devlet modelinin artık küresel siyasi ilişkileri belirleyemediğini ya da bu ilişkileri yönlendiren kararların büyük bir kısmından mahrum kaldığını belirtmektedir. Brown'a göre coğrafya üzerindeki egemenliğini yitirmeye başlayan ulus-devletin artık demokrasiyi koruması da mümkün görünmemektedir.

Brown, neoliberalizmin sinsi bir devrim peşinde olduğunu ve bunu anlamak için de uygulamalarına yakından bakmanın yeterli olacağını vurgular. Ona göre, böyle devam ederse yakın bir zamanda içinde yaşadığımız dünyayı başımıza yıkacak kadar acımasız bir kibirle hareket eden neoliberal mantığın iyi anlaşılması gerektiğini, aksi durumda mevcut mantığı yeniden üreten özne durumundan kurtulamayacağımızı belirtir. Brown'a (2011a; 2011b) göre neoliberalizm, genel kanının aksine salt bir ekonomik rejim ya da günlük yaşam sosyolojisi içerisinde gerçekleşen iktisadi faaliyetlerin bir biçimi değildir. Bir ekonomi politikasından ziyade bir yönetim tarzı olarak neoliberalizm, dünyaya ilişkin belli bir plan ve projesi olan ve temelde insanı ve dünyayı yeniden biçimlendirmeyi hedefleyen yıkıcı bir zihniyettir.

Dolayısıyla ekonomik-politik olmaktan fazlası olan neoliberalizm, tüm insan faaliyetlerini, değerlerini, kurumlarını ve uygulamalarını piyasa ilkelerine teslim eden yönetsel, sosyal ve politik bir rasyonelliktir. İster sermaye yatırımı açısından her şeyi formüle etmek, ister üniversiteye girişte özgeçmiş oluşturmak, ister eş arayan birinin ihtiyacını gidermek, ister çalışan annenin çocuğuna bakmak, isterse bir karbon dengeleme satın almak isteyen bir şirket olsun bir yönetim rasyonelitesi olarak neoliberalizm, devletin yönetiminden öznenin ruhuna uzanan; sağlık, eğitim, ulaşım, doğa ve sanatı bireysel tüketim mallarına çeviren ve hastaları, öğrencileri, sürücülerini, sporcuları ve müzecileri aynı şekilde kendi ihtiyaçlarını ve bu malları tüketen ya da bu mallara yatırım yapmak isteyen girişimcilere dönüştüren bir mantıktır (Brown, 2011a, s. 113-129).

Öncelikle neoliberalizmin radikal bir serbest piyasa ile eşit olduğunu kabul etmek gerekir. Zira neoliberal sistemin özünde, ekonomik deregülasyon yoluyla elde edilen maksimum rekabetin ve serbest ticaretin yaygınlaştırılması, tarifelerin ortadan kaldırılması,

yoksulluğa ve sosyal harcamalara yapılan yardımların askıya alınması düşüncesi yatar. Bunun yanında küresel şirketler için istisnaları yeniden yapılandırmak, politik kurumlar ve toplumsal oluşumlar dâhil olmak üzere 3. Dünya varoluşunun her yönünün zincirlerini kırmak da diğer hedefler arasındadır. Brown'a (2018b, s. 10) göre, neoliberalizm sadece yoksulluğu küreselleştirdiği, toplumlar arasında var olan ekonomik eşitsizliği derinleştirdiği ve çevre ülkeleri merkez ülkelere bağımlı hale getirdiği için değil, aynı zamanda otoriter, despotik, paramilitarizm ile uyumlu ve hatta bazen üretken olduğu için de kibirli bir zihniyeti içermektedir.

Neoliberal rasyonalite genellikle devleti, sermayenin çıkarlarını korumak için bir araç olarak kullanmaktadır. Nitekim Brown (2018a, s.31-32), günümüzde devletler her geçen gün, daha fazla sermaye ve sanayi akışında deregülasyona gitmekte, refah devleti uygulamalarından vazgeçmekte, kamu kurum ve kuruluşlarını özelleştirilmekte, artan oranlı yerine azalan oranlı vergi ve gümrük tarifelerine geçilmekte, kamu bütçesinde dezavantajlı kesimlere yönelik yardımları kaldırılmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde söz konusu devletler, yükseköğretim ücretlerini artırmaktan özel eğitimi yaygınlaştırmaya, evlat edinmeden organ nakline, cenaze kaldırmadan uçakta ayak uzatacak yeri garantilemeye varıncaya kadar insan ihtiyaçlarının ve arzularının birçoğunu kârlı bir girişime dönüştürme çabasıdadır. Brown'a göre günlük yaşamın her anının maddi çıkara göre düzenlenmesinin tek müsebbibi neoliberal rasyonalitedir.

Kısacası Brown, kendine özgü bir akıl tarzı olan neoliberalizmin, gerek bireyleri gerekse devletleri çağdaş şirket mantığına ve piyasa modeline göre, insanı da insan sermayesi biçiminde tanımlamaya çalıştığı, insan hayatının tüm boyutlarını kapsayacak biçimde genişleyerek normatif bir akıl düzeni olarak insanı homo oeconomicus olarak yapılandırmaya ve hayatın tüm alanlarını amansız bir biçimde ekonomikleştirmeye çalıştığını savunmaktadır. Neoliberal rasyonalitenin alâmetifarikası, ekonomik olmayan her alanı piyasalaştırması, siyaseti de araçsallaştırmasıdır. Zira bir yandan bireyi devlet düzenlemeleri ve müdahaleleri ağlarından kurtarmayı hedeflerken, diğer yandan kendisini bir küre ve kurum haline getirmek suretiyle bir bağımlılık ilişkisi oluşturuyor (Brown, 2016, s.3-14).

3. Wendy Brown'un Çağdaş Dünyanın Demokrasiden Uzaklaşması ve Demokratik Toplum Fikrinin İrtifa Kaybetmesine İlişkin Görüşleri

Brown'un eserlerinde sıkça vurguladığı ve esasen üzerinde durmamızı istediği hususlardan birisi de, neoliberal uygulamaların temelde modern toplumların demokratik yapısını hedef alması ve bundan dolayı demokrasiyi koruma konusunda daha titiz olmamız

gerektiğini düşünmesidir. Zira Brown'a göre (2018a, s. 43) neoliberal mantık, nasıl ki insanı insan sermayesi ve devleti de şirket modeli olarak tasavvur ediyorsa aynı şekilde demokratik siyasi ilkeleri ve adaleti de ekonomik bir yatırım alanı olarak görüyor. Onun için neoliberalizmin klasik liberalizmden ayrılan en önemli yanı, onun yaşamı bir bütün olarak "piyasa" olarak görmesi ve insanı da siyasal bir özne olarak değil, daha çok "piyasa aktörü" olarak düşünmesidir.

Böylece homo oeconomicus'a dönüştürülen insan, piyasanın bir nesnesi haline gelerek ekonomik bir değere dönüştürülmektedir. Neoliberalizm, devleti baştan inşa ederken kamu yararını gözetmek gibi bir kaygı taşımadığı için halk egemenliği fikrini besleyen *demos*'un *ethosu*'unu da ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla siyasal alan, finansal alanın haline dönüşünce demokratik bir yönetimin oluşması mümkün olamamaktadır. Zira bu durumda demokrasi, halk iradesinin gerçekleştiği bir alan olmaktan çıkarak sermaye sınıfının çıkarlarını korumaya çalışan bir yönetim biçimi halini almaktadır. Brown'a göre (2018a, s. 91-107), aslında bir yönetim rasyonalitesi olarak neoliberalizm, insanı siyasi bir varlık (homo politicus) olmaktan kapital bir nesneye (homo oeconomicus) dönüştürmüş, böylece kendi kendisini yöneten insan, siyasi bir varlık olmaktan ekonomik bir varlığa dönüşmeye başlamıştır.

Aynı şekilde günümüzde hukukun üstünlüğü ve halk egemenliği fikri de yine neoliberal akıl tarafından içeriği boşaltılarak anlam ve pratiği değiştirildiği için demokratik hayatın kurucu unsuru olmaktan çıkmış bulunmaktadır. Brown (2018a, s. 176) neoliberal hukuk aklının, kamu yararı ve vatandaşlık hukuku yerine sermayenin haklarını güvenceye almak ve rekabeti yapılandırmakla yetinmediğini, siyasi hakları, yurttaşlığı ve bizzat demokrasinin sahasını da ekonomik olarak biçimlendirmek suretiyle *demos* fikrinin kendisini dağıttığını düşünmektedir. Dolayısıyla hem bireyi adeta kutsal bir şemsiye gibi koruyan, hem de demokrasinin olmazsa olmazı olan anayasal vatandaşlık ve hukukun üstünlüğü ilkeleri bizzat neoliberal politikalar tarafından anlamsızlaştırılmaya çalışılmıştır.

Brown'un üzerinde durduğu hususlardan birisi de, küreselleşmiş dünyamızda demokrasinin bizzat devletler eliyle işlevsiz hale getirilmiş bulunmasıdır. Zira sermayenin iktidarı eline geçirmesiyle halkın iradesi ve kendi kendisini yönetmesi mümkün olamamaktadır. Brown'un deyişiyle yurttaşlar, küresel sermaye düzeninin hükümranlığı altında çalışmak zorunda olan, kendi kendini yönetme iradesi ve gücü elinden alınan hükümetleştirilmiş devletlerin edilgen hissedarlarına indirgenmiş durumdadır. Kısacası bir yandan küreselleşmenin ulus-devlet hükümranlığını aşındırması, yetkileri ve gücünü zayıflatması, diğer yandan neoliberalizmin kontrolsüz dünya gücü olarak sermaye iktidarının

dizginlerini boşaltması demokrasinin içinin boşalmasına ve demokratik toplum yapısının parçalanmasına yol açıyor. Bu durum, uzun bir süredir Avrupa-Atlantik modernliğinin başat biçimi olan liberal demokrasiyi yapısal bir krizle karşı karşıya bırakmaktadır (Brown, 2017).

Bu kriz, aynı zamanda *demos*'un yönetimini de tartışmaya açmakta ve bu konudaki siyasi kaygıları gün yüzüne çıkarmaktadır. Nitekim Brown'a göre (2017, s. 52-63) içinde yaşadığımız geç modern çağda demokratik değerlerin aşınmasına dolayısıyla demokratik toplumun çöküşüne yol açan bir dizi gelişme bulunmaktadır. Bu gelişmeleri kendi içinde beşe ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, küreselleşme denilen süreçle beraber artan şirketlerin gücü, halkın siyasal tercihlerini, vaat ve pratiklerini aşındırmaktadır. Şirketlerin gittikçe güçlenmesi, siyasetin söz konusu şirketler eliyle dizayn edilmesine, siyasal alanın da ekonomik güçler tarafından ele geçirilmesine neden olmaktadır. Şirketlerin politikayla iç içe olması hatta politika yapıcılara söz geçirmesi, büyük medya kartellerini elinde bulundurarak kamuoyunu yönlendirmesi ve dolayısıyla iktidarın hesap verebilirliğini engellemesi gibi gelişmeler demokrasinin içinin boşalmasına neden olan diğer etkenlerdir.

İktisadi yaşamın ağırlıkla devletin denetiminden çıkması ve özel sektör eliyle yapılmaya başlanması demokratik teamülleri aşındırdığı gibi *demos*'un ekonomik kararlarda söz sahibi olmasını da engellemiştir. Halkın oylarıyla seçilenler, kamu çıkarını korumak yerine şirket çıkarlarını korumaya çalışmış, devlete düşen görevlerin çoğu serbest piyasa koşullarına bırakılmıştır. Başta eğitim, sağlık ve enerji olmak üzere kamusal hizmet içeren faaliyetlerin büyük bir çoğunluğu özel sektör eliyle yapılmaya başlandığı için, söz konusu alanlarla ilgili kararlar da şirketlerin çıkarları doğrultusunda verilmeye başlanmıştır. Halk, *demos* bu gelişmelerin çoğunun hatta bunlara muhalefet etmenin bile farkında değildir. Çünkü iradesine ipotek koyan güçlere karşı nasıl mücadele edeceğini bilememektedir (Brown, 2018a, s. 203; 2017, s. 53).

İkinci olarak, demokrasinin yüzeysel de olsa en önemli görsel simgesi olan “özgür seçimler” in bağış toplama gösterilerinden hedef seçmenlerin nasıl manipüle edileceğine varıncaya kadar siyasal süreçlerde pazarlama ve işletme şirketlerinin inisiyatifi söz konusu olmaktadır. Demokratik toplumların vazgeçilmez özelliği olan seçimler, halkın özgür iradesinin yansıtıldığı bir platformdur. Oysa medya tekeline elinde bulunduran küresel sermaye grupları, seçim sürecini ve algı operasyonlarıyla seçmen davranışlarını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla vatandaşların özgür iradeleri seçim sandıklarına yansımadağı için de gerçek anlamda demokrasi işleyememektedir. Üçüncüsü, bir siyasal rasyonalite olarak neoliberalizm, liberal demokrasinin anayasal vatandaşlık, yasal eşitlik, siyasal ve sivil

özgürlük, siyasal özerklik ve açıklık gibi temel ilkelerinin yerine maliyet, kâr, verimlilik ve etkililik gibi piyasa değerleri geçirdi (Brown, 2017, s. 53-57).

Bununla birlikte hükümetler, hesap verebilirlik ve eylemlerinde şeffaflık gibi demokrasinin ilkelerini de göz ardı edip, kamu kaynaklarının büyük şirketler tarafından kullanılmasına izin verdi. Çünkü neoliberal rasyonalite, her kurum ve bireyi şirket modeline göre yeniden şekillendirmeye demokratik kurallar yerine girişimcilik ilkelerini geçirmeye çalışmaktadır. Demokrasilerde *demos*'u tahtından indiren bu uygulamalar, doğal olarak demokratik toplumların çözülmesine de neden olmaktadır. Brown'a göre liberal demokratik kurumların ilkelerini ve pratiklerini anlamsızlaştıran sadece neoliberal politikalar değildir. Dördüncü olarak yürütme erkinin ve uluslararası yargının gittikçe nüfuz alanını, gücünü ve menzilini genişletmesi de demokratik teamüllerin uygulanma olasılığını sekteye uğrattı. Uluslararası insan hakları kampanyalarının da dâhil olduğu bir dizi siyasal mücadele ve sorun, hukuk uzmanları ve hukukçular dışında kimsenin anlamadığı karmaşık ve esrarengiz bir dille ustaca ifade ederek göz boyadığı mahkemelere havale edilir oldu (Brown, 2018a).

Beşincisi sermayenin siyaset üzerinde tahakküm kurması, demokratik ilkelerin yerini piyasa değerlerinin alması ve siyasetin yargısallaşmasına ek olarak küreselleşmenin ulus-devletin egemenlik alanını daraltmak suretiyle etkililiğini ve etkinliğini azaltması, uluslararası bir güç olmasını engellemesi ve dolayısıyla ulus-ötesi sermayenin hükümlerlik gücünü ulus-devletin tekelden alması da günümüzde Batı'nın demokrasiden uzaklaşmasının can alıcı unsurları arasındadır. Gerçekten de küreselleşmeyle beraber çokuluslu şirketlerin inanılmaz bir biçimde güçlenmesi, dünya ticaretini ve dolayısıyla küresel finansal sermayeyi tek başına yönetmesi, devletlerin söz konusu alanda var olan tekeline ciddi biçimde kırmıştır. Ekonomik gücü aşman devletler doğal olarak siyasal gücünü de yitirdiği için demokratik meşruiyetine de gölge düşürmüştür oluyor. Egemenliği zedelenen ulus-devletler halk üzerindeki hükümlerliğini yitirmekte dolayısıyla halkın iradesi karşısında etkisiz kalmaktadır (Brown, 2011, s. 28).

SONUÇ

İçinde yaşamakta olduğumuz küresel çağın ekonomi-politiğini oluşturan neoliberalizm, gerek birey ve topluma, gerekse doğa ve devlete yönelik tasarımlarıyla kendisinden önceki ideolojilerden tümüyle ayrılmaktadır. 19. yüzyılın hâkim ideolojisi olarak sosyal, ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşama damgasını vuran ve temelde yeni bir dünya düzeni kurmayı hedefleyen neoliberal politikalar, kapitalizmin her yere yayılmasının ve büyümesinin yolunu açmıştır. Bir düşünce sistemi olduğu kadar bir söylem ve mantık tarzı olarak da görülmesi gereken neoliberalizm, beraberinde bir dizi yaratıcı yıkımı ve sonradan

telafisi mümkün olmayan ekolojik sorunları da getirmiştir. Bu sorunları sadece çevresel veya fiziksel dünyaya ilişkin olarak görmemek gerekir, zira kamu yönetimi ve siyaset başta olmak üzere homo politicus'un homo oeconomicus'a dönüşmesine yol açan bir kamusal düzenle ilgili sorunlara da yol açmıştır.

Geride bıraktığımız yüzyılda hâkim ideoloji olarak dünyada emeğe karşı sermayenin daha fazla güç kazanmasına yol açan neoliberal uygulamalar, dünyada egemen güçler tarafından daha fazla savunulmaktadır. Zira dünya kaynaklarının çoğunu tüketen az sayıdaki varlıklar, neoliberal sistemin devam etmesi için çabalamaktadırlar. Oysa yukarıda da vurgulandığı üzere 1980'den günümüze hükümetler tarafından uygulanan neoliberal politikalar, dünya genelinde bireysel özgürlüğü, toplumsal eşitliği ve sosyal adaleti sağlayamadığını aksine var olan gelir eşitsizliğini ve adaletsizliğini daha da derinleştirdiğini, dünyayı adeta kendi içinde varlıklar ve yoksullar şeklinde kutuplaştırdığını ve sermaye karşısında emeğin hiç bir değerini ve anlamını bırakmadığını ortaya koymuştur.

Ayrıca bir normatif akıl düzeni olan neoliberalizm, en başta liberal demokrasinin başta eşitlik ve özgürlük olmak üzere, halkın kendi kendini yönetmesi gibi temel ilkelerini ve siyasal yönetim idealini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Diğer bir ifadeyle modern toplumların en önemli yönetim biçimi demokrasi, her geçen gün daha fazla neoliberal saldırılara maruz kalmakta, içeriği boşaltılmakta ve pratikten yoksun bırakılmaktadır. Brown, son otuz yıl içinde gelişip tüm dünyaya yayılmaya başlayan neoliberal rasyonalitenin, devletin tüm kurumlarında, hukukta, eğitimde, sağlıkta, üretim ve istihdamda, kültürde ve günlük yaşam sosyolojisinin her alanında hem demokrasinin kurucu unsurlarının belirgin siyasal yapısını hem de işleyişini dönüştürmek suretiyle onları ekonomikleştirdiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla günümüz modern Batı toplumlarında sadece iktisadi bir sistem anlamında değil, aynı zamanda siyasal bir güç olarak da neoliberalizmin, demokrasinin anlam ve içeriğini boşalttığını ve siyaseti finansal ilişkilere indirgediğini söylemek mümkündür.

Neoliberal rasyonalite, bir yandan demokratik değerlere saldırmak suretiyle onları işlevsiz kılmaya çalışmış, diğer yandan halkın kendi kendisini yönetmesini sağlayan demokratik ilkelerin içeriğini de boşaltarak onları anlamsızlaştırmıştır. Brown tüm bu tespitlerden hareketle eserlerinde, bir yandan neoliberal mantığın soy kütüğünü çıkarmaya diğer yandan neoliberal pratiğin arkeolojisini yapmaya çalışmıştır. Brown'un günümüz batı toplumunun karşı karşıya kaldığı en önemli tehdidin neoliberal politikalar olduğunu iddia etmesi önemlidir. Zira panzehiri olmayan bir virüs gibi her geçen gün daha fazla dünyaya yayılan ve yayıldıkça da beraberinde yıkıcı sonuçlar doğuran neoliberal uygulamalar, küresel dünya sistemini ve bu sistemin ekolojik, jeolojik ve morfolojik yapısını değiştirmekte, insanı

sermaye, devleti şirket, doğayı da nesne olarak algılamaktadır. Bir rasyonalite olarak neoliberalizme ilişkin Brown'un yapmış olduğu tespit ve eleştiriler, her ne kadar günümüz sosyal bilimcilerin dikkatini çekmemiş görünse de, çok kısa bir süre sonra Brown'un söz konusu tespit ve eleştirilerinde ne kadar haklı ve gerçekçi olduğunu gösterecek kanıtların bugünden ortaya çıkmaya başladığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Brown, W. (2010). Tarihten Çıkan Siyaset (Çev. E.Ayhan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Brown, W. (2011a). Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik (Çev. E.Ayhan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Brown, W. (2011b). "Neoliberalized Knowledge", History of the Present, Vol. 1, No. 1 (Summer, pp. 113-129).
- Brown, W. (2016). "Sacrificial Citizenship: Neoliberalism, Human Capital, and Austerity Politics" Constellations An International Journal of Critical and Democratic Theory, Vol.23:1, (3-14).
- Brown, W. (2017). "Artık Hepimiz Demokratız", Demokrasi Ne Âlemde? (Çev. E.Nazan), İstanbul: Metis Yayınları
- Brown, W. (2018a). Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi (Çev.B.E.Aksoy), İstanbul: Metis Yayınları.
- Brown, W. (2018b) "Neoliberalism and The End Of Liberal Democracy" http://lchc.ucsd.edu/cogn_150/Readings/brown.pdf.09.03.2018.
- Dumênil, G. ve Lévy, D. (2007). "Neoliberal (Karşı) Devrim", Neoliberalizm (Edt. A.Saad vd.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Harvey, D. (2007). "Neoliberalism as Creative Destruction" The Annals of American Academy of Political and Social Sciences, Vol.610 (22-44).
- Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin Kısa Tarihi (Çev.A.Onacık), İstanbul: Sel Yayıncılık
- Heywood, A. (2013). Siyaset (Çev.B.B.Özipek vd.), Ankara: Adres Yayınları
- Li, M. (2008). "Bir Geçiş Evresi: ABD, Çin, Rezerv Tavanı ve Neoliberalizmin Çöküşü", Neoliberalizmin Krizi (Edt. William K.Tabb), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Palley, I. T. (2007). "Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması" Neoliberalizm (Edt. A.Saad vd.), İstanbul: Yordam Kitap.
- Yayla, A. (2012). Hayek'in Liberalizm Anlayışı, İstanbul: Kesit Yayınları.